

Ольга Довбуш, викладач (Тернопіль)

ББК 83.3 (7 США)

УДК 82.09 (73)

## Суперечливий характер соціокультурного і літературного процесу в США та його вплив на написання "Oliver's Story"

*У статті з'ясовуються першопричини виникнення та специфіка функціонування масової літератури американського зразка; детально вивчається культурний контекст, у якому ідейно сформувався і з'явився 1977 (1978) року роман Еріка Сігела "Oliver's Story". Робиться висновок, що написанням "Oliver's Story" Ерік Сігел намагався підсумувати наболілі теми американських буднів кінця 60-х – початку 70-х років минулого сторіччя.*

*Ключові слова: масова культура, масова література, соціокультурний контекст, літературний процес, контркультура, сентиментальний романсе.*

*Olga Dovbush Contradictionary character of the socio-cultural and literature process in the US and its influence on the "Oliver's Story" writing*

*There have been clarified reasons of mass literature rise and specificity of its American model functioning. There has also been studied the cultural context of Erich Segal's novel "Oliver's Story" in which the latter was formed and produced in 1977 (1978). There has been made a conclusion that having written "Oliver's Story", Erich Segal tried to summarize urgent problems of American routine during late 60s and early 70s of the previous century.*

*Key words: mass culture, mass literature, socio-cultural context, literary process, counterculture, sentimental romance.*

Масова культура часто «розглядається як соціокультурний «продукт» Америки, на який вона, як сказали би сьогодні, має авторські права» [Рахімова 2007: 216]. Встановлення та розуміння специфічних рис американської моделі масової літератури дозволить нам краще осягнути знакову суть досліджуваного нами бестселера «Oliver's Story». Окрім того, останній як продукт і «документ» свого часу зможе неодмінно додати власних нових барв до загальної картини різнопланової американської культури періоду 60 - 70-х рр.

Особливо важливою для вивчення контексту міжлітературних чи міжмистецьких відносин масова література, як

явище перш за все соціальне, а вже потім естетичне, може стати завдяки своїй здатності миттєво відгукуватися на актуальні для громадськості проблеми. Як зазначає Анна Лебковська, «будь-який літературний твір, навіть найбільш примітивний, має велике значення для антропології як документ часу. Зі збільшенням часової дистанції зростає цінність такого твору» [Lebkowska: 16]. І не тільки для антропології – для всієї гуманітарної свідомості, оскільки за творами масової літератури можна скласти цілісну картину соціокультурного життя тої чи іншої країни у певний період її історичного розвитку. Саме в цьому вбачаємо актуальність нашого дослідження та його перспективність.

Основними передумовами виникнення культури для широкого кола споживачів загалом вважають урбанізацію, уніфікацію, демократичні перетворення, індустріалізаційні процеси, НТР тощо. Особливо важливими в осягненні суті «американської моделі суспільного розвитку», на думку Тамари Денисової, є ще й аналіз внутрішніх процесів, «що знаходять концентроване вираження і в літературі» [Денисова 2002: 129]. Окрім того, варто також з'ясувати, що зумовило виникнення цього глобального феномену саме на американських теренах, а не деінде і в чому секрет такої довгої та успішної його «експансії». Мета запропонованої розвідки полягає у встановленні особливостей соціокультурного і літературного процесу в США в 60-70-х роках ХХ сторіччя та характер його впливу на написання роману «Oliver's Story».

Г. Тульчинський пояснює таке лідерство тим, що саме Сполучені Штати першими серед інших країн дозріли до входження «в стадію масової культури» і спромоглись створити якнайкращі умови для її піднесення [Тульчинский 2006: 186]. Задля єднання мультикультурного населення, цій культурі просто необхідно було віднайти той універсальний елемент, на основі якого можна було б консолідувати багатонаціональне суспільство. Америка, як земля необмежених можливостей і демократії, постійно оновлювалась і далі продовжує ідейно освіжатись за допомогою та й за рахунок численних емігрантів, які впродовж всієї історії цієї заокеанської держави невпинно шукають там кращого життя. Матеріальний достаток американського

суспільства, демократія та здорова конкуренція дозволили масовій культурі пустити глибоке коріння в обширі цієї «країни свобод».

Окрім того, «ні про яку експансію не можна було б говорити, якби ця масова культура та її продукти не були б такими привабливими» [Тульчинский 2006: 186]. Споживачеві до снаги, якщо підлаштовуються під нього, а не навпаки. Саме такі риси як «доступність і демократизм; підкреслення класової гомогенності суспільства; чуттєвість і відповідність психофізіологічним структурам людини; комерційна значимість, де культура розглядається як механізм, який породжує попит і регулює пропозицію» [Рахімова 2007: 219], дозволили масовій культурі (а з нею і масовій белетристиці) США вийти на міжнародний рівень. Попри незмінний динамізм масової літератури та її постійне слідування насущним проблемам епохи, істинної популярності окремим її надбанням (бестселерам), на нашу думку, надає вміння автора вимикатись з мейнстріму, забігати на півкроку вперед і вгадувати потаємні, ще не зреалізовані бажання свого читача.

Друга половина ХХ ст. в американській культурі (і літературі зокрема) виявилась особливо багатим на події відтинком часу. Саме в 50-ті роки минулого сторіччя неабиякого розквіту зазнає масова культура. «Можна сказати, що в Америці відбулась революція життя класового суспільства – «культура достатку» проникла у сфери життя середнього класу і, як наслідок, просунулась глибоко в сфери соціального життя суспільства в цілому. (...) Акцент на перманентному «продукуванні бажань» став визначальним акцентом, характерним для американців» [Рахімова 2007: 218], де масова культура постала як своєрідна контркультура традиційному укладу життя.

Однак соціокультурний конформізм як одна з передумов виникнення масової культури, виявився недовговічним. «Неприкаяність і напруга, що нагромаджувалися у США протягом 50-х років, у шістдесятих вихлюпнулися назовні у вигляді Руху за громадянські та жіночі права, виступів національних меншин, антивоєнних протестів та контркультури, вплив якої на американське суспільство вчувається і сьогодні» [Ван Спанкерен 2000: 118]. Поштовху до зародження контркультури надали численні суперечності у світоглядних позиціях двох поколінь: «мовчазних», з властивим їм «підпорядкуванням усім обов'язковим

правилам 50 - х» та «ідеалістичного покоління «бумерів» (К. Зельке), «представники якого задля втілення власних ідеалів протиставились владним елітам» [Зельке 2002: 8]. Законотворцями і покiрними старше покоління благополучних американців, які понад усе цінували власний добробут, робили ще не забуті роки Великої економічної депресії, через яку їм довелося пройти.

Водночас на культурному горизонті Америки починала проявляти себе нова генерація, різношерсте покоління, об'єднане протестом проти існуючих норм. «Бумери», «бітники», «хіпстери», – ось назви, які різні дослідники намагались використовувати на означення членів американських субкультур, які заклали фундамент для подальшого розвитку американської контркультури і стали своєрідним «слоганом чи лейблом для позначення звичаєвої революції в Америці» [Керуак 2004: 612]. Представники цих рухів всіляко виступали проти умовностей, нав'язаних їм соціумом, і «прагнули до максимальної свободи, не визнаючи будь-якої залежності» [Денисова 2002: 222]. Це був назрілий виклик державі і домінуючій у ній масовій культурі.

Американська література 60-х років, будучи невіддільною від суспільного життя, яке на той час активно нуртувало, також забунтувала. Загалом, як стверджує Ю. Покальчук, до нових цінностей ішли двома шляхами. На одному превалював «вільний, нічим не обмежений секс», «наркотики (...) як пошук свободи», в межах другого здійснювався «пошук дзен-буддистських цінностей та різного гатунку східних релігій» [Покальчук 2000: 78]. Таке моральне розкріпачення «розбитого покоління», яке часто не мало жодного підґрунтя, згодом вилилось у бунт політично невдоволених «нових лівих», активна соціальна позиція яких проявилась у численних масових заворушеннях супроти тогочасної урядової політики. Учасники цього руху всіляко намагаються відмежуватись від високого модернізму та реалізму. В літературі настає час авангардного експерименту, в якому Ігаб Гассан вбачає перші паростки широкомасштабного в майбутньому постмодернізму.

Духовна втома тогочасних митців виливається в «естетику мовчання» (С. Зонтаг), Bossa Nova (Р. Сукеник), школу «чорного гумору» (У. Берроуз, Д. Барт, К. Кізі та багато ін.). Побуває думка,

що «мистецтво слова має на якийсь час замовкнути, завмерти» [Денисова 2002: 237], щоб згодом відновити, втрачену ним знаковість. Злам у суспільній свідомості веде до мистецького перевороту, до літератури «алієнації», через що в тогочасній американській романістиці спостерігається особливий потяг до міфотворчості. Емоційна негачія в цей час панує і в просторах масової літератури. В більшості творів цього сектору ринку основна тематика все-таки зводиться до сексу, порнографії, наркотиків, насильства тощо. Таке владарювання кризи в просторі американської культури триватиме, однак лише до початку 70-х, аж на американські терени знову повернеться консерватизм.

У 1970-ті роки в американській культурі починає відчуватись потяг її митців до «позитивних моментів, відштовхування від негативізму, прагнення віднайти якийсь базис, на який могла б опертись людина в своєму житті» [Денисова 1989:85]. Фундаментом для таких літературних звершень, на думку Т. Денисової, стає історія та мораль, від чого американський роман зазнає жанрових модифікацій. «Замість лаконічного «доцентрового» роману з героєм – відчуженим індивідом, його долею і свідомістю, в яких відбито епоху, все більше з'являється книжок, де розширюється суспільне тло, а герої вписуються в нього, знаходять точки дотику з ним» [Денисова 2002: 278]. Домінантне в 60 - х роках романтичне світовідчуття починає все більше доповнюватись реалістичними барвами епічного, від чого американський роман набуває невластивої йому до цього «синтетичної» форми.

Саме в цей час на полицях американських книжкових магазинів з'являється твір Е. Сігела «Love Story», який через сім років знайде своє продовження на сторінках досліджуваного нами бестселера «Oliver's Story». Ненароком підслухана у 1968 р. письменником історія про кохання двох студентів, згодом звербалізована ним у фікції, приносить йому шалену популярність, а собі забезпечує довготривалу першість у списку бестселерів «Нью-Йорк таймз». «Е. Сігел «шокував» публіку не сороміцькими одкровеннями про студентське життя, а їх відсутністю. Інакше кажучи, сила «вибуху», викликана «Історією кохання», була обумовлена глибиною морального вакууму, який утворився за десятиріччя «розкріпачення плоті» [Чаковский 1991: 176] і лише

вмілий хід автора від протилежного дозволив йому «зірвати джекпот».

Відновлення американським романом втраченої ним у 60-ті роки епічності, спостерігаємо і у сентиментальному романсе “Love Story”, де вона екземпліфікується протистоянням двох поколінь: ліберального батька і бунтівника сина. Слід, однак, зауважити, що соціальне начало тут не домінує, а вміло вплітається автором у загальну любовну канву твору, про що читач дізнається вже навіть зі самої назви роману.

У «Oliver’s Story» Е. Сігел цілком по-іншому співвідносить реальне і романтичне. Тут, на нашу думку, домінує реалістичний художній метод. На передній план письменником виводиться головний персонаж Олівер Баррет, який в сюжетних колізіях намагається віднайти своє «я», частково втрачене після смерті коханої дружини Дженні. Однак самоідентифікація героя відбувається на тлі розгортання загальносуспільних подій кінця 1960 – х: марші та демонстрації проти агресії у В’єтнамі, уникання молодими американцями призову до лав армії («в 1974 році опитування загальної думки показало, що близько 60% американської молоді не хоче мати жодного відношення до військових» [Ашин 1982: 70]), спалення призовних карток та критика урядової політики у пресі і т. д. Безпосередня Оліверова участь (як правника) у цих подіях заперечує «космополітичний» та «безнаціональний» характер твору – закиди, які часто висувують масовій белетристиці. Подані нижче фрагменти оригіналу й перекладу наглядно підтверджують сказане.

<p>‘I’m into liberties,’ I answered. ‘Taking them or giving them?’(...) ‘I try to make the government behave,’ I said [Segal 1977: 48].</p>	<p>Моя [робота] пов’язана зі свободами. Відбираєш їх чи надаєш? (...) Намагаюся примусити уряд поводитись пристойно, – пояснив я [Сігел 1998: 26].</p>
<p>Hence we discussed – or rather I discoursed upon – the Warren Court’s decisions on the rights of individuals [Segal 1977: 48].</p>	<p>І все ж ми дискутували, певніше, я виголошував орації про ухвали суду Уоррена стосовно прав особистості [Сігел 1998: 27].</p>
<p>... the high court rulings are ambiguous! How can they in</p>	<p>... ухвали Найвищого суду викликають сумнів! Як можна у справі</p>

<p>O'Brien v. U.S. say that it's not symbolic speech to burn a draft card and turn right around in Tinker v. Des Moines and rule that wearing armbands to protest the war is 'purest speech' (підкреслення наші — О.Д.) [Segal 1977: 49].</p>	<p>«О'Брайєн проти США» твердити, що заклик палити призовні картки — не є символічний, а в справі «Тінкер проти Де Мойна» зайняти прями протилежну позицію і заявляти, що носити нарукавні бинди на знак протесту проти війни — це «просто виражати невдоволення» (підкреслення наші — О.Д.) [Сігел 1998: 27].</p>
---	--

Синтетичність американського роману періоду «нового консерватизму», про яку говорила Т. Денисова, очевидно, була спричинена тогочасною суспільною свідомістю. Як зауважує О. Туганова, «американці і ідеалістичні, і прагматичні. (...) Це має свою основу: людина, яка цінує свої ідеали, вкладає не лише енергію, але і свої гроші, діючи індивідуально, в якомусь демократичному і (чи) демократично-культурному русі, проти нерідко позиції більшості і позиції влади» [Туганова 1991: 19]. Причетність американця до громадського життя своєї країни, до її історії, як тематична домінанта того часу, знайшла своє місце і на сторінках аналізованого нами бестселера, який є своєрідним документом своєї епохи.

Історична правдивість «Oliver's Story» підкреслюється посиланнями автора на імена реально існуючих людей, явищ та описи певних історичних подій, при згадуванні яких у свідомості американців обов'язково зринуть певні образи, спогади чи бодай асоціації. Однак реципієнтові масової літератури, який, в основному, бере до рук книгу такого формату після важкого робочого дня, не надто сильно хочеться читати про те, що йому і так доводиться чути кожного дня з екранів телевізорів, по радіо, на вулиці, в транспорті і т. д. Висвітлення Е. Сігелом подій з буденного життя Америки 60 – 70-х рр. минулого століття, які в переважній більшості несли негативні конотації, на нашу думку, помітно зменшило читацьку аудиторію «Oliver's Story» власне через документальну реалістичність твору.

<p>We eat it off the coffee table with desperate spoons and rap about whatever's in the air. Will L.B.J. stand up in history? ('Damn tall.') What horror</p>	<p>Ми з'їдаємо її непарними ложками на кавовому столику і говоримо про що заманеться. Про те, чи залишиться Ліндон Джонсон в історії? Який жахливий спектакль поставить Ніксон в'єтнамцям? Про фотографування Місяця у час занепаду міст.</p>
--	---

<p>show will Nixon stage to 'Vietnamize'? Moon shots while the cities fester. Dr. Spock. James Earl Ray. Chappaquiddick. Green Bay Packers. Spiro T. Jackie O. Would the world be better if Cosell and Kissinger changed jobs? [Segal 1977: 114]</p>	<p>Про дитячого психіатра доктора Спока, убивцю Мартіна Лютера Кінга Джеймса Ерла Рея та річну Чепеквіддік у Новій Англії. Про футбольну команду «Пекерс» із міста Грін Бей, політика Спіро Егню та Жаклін Оназіс, колишню дружину вбитого президента Кеннеді. Про те, чи стане світ кращим, якщо спортивний коментатор Коселл та державний секретар Генрі Кіссінджер змінять місця роботи [Сігел 1998: 59].</p>
--	--

Соціальне тло «*Oliver's Story*» є вирішальним і у розгортанні любовних колізій. Класова рівність Олівера та Марсі (саме так звати нову обраницю головного героя), якої не було у нього з головною героїнею «*Love Story*», не забезпечує абсолютного взаєморозуміння в питаннях загальносуспільного значення. Протилежні громадянські позиції молодої пари стають основною перешкодою до їхнього особистого щастя. Зате дозволяють Оліверу віднайти себе. Майже двохсотсторінкові пошуки свого «Я» повертають протагоніста «*Oliver's Story*» до його витоків, до родинного бізнесу, який він ще донедавна вважав майже рабовласницьким. Бажання пересічного американця жити справами малої громади, аніж цілковито віддаватися «Великій політиці», про яке говориться в статті О. Е. Туганової «Американское многообразие» [Туганова 1991: 19], стає своєрідним підсумком і у становленні нашого героя:

<p>To start with, I could never love New York again. It's not a city to cure loneliness. And what I needed most was to belong. Somewhere. And maybe it was not just that I came to see my family with different eyes. Maybe I just wanted to go home. I've tried to be so many things so far, just to avoid confronting who I am. And I am Oliver Barrett. The Fourth (підкреслення наші — О.Д.) [Segal 1977: 200].</p>	<p>Почати з того, що Нью-Йорк мені більше не подобався. Це не те місто, де можна гоїти самотність. Найбільше мені потрібно було мати причетність. До чого-небудь. І, можливо, це було лише тому, що я побачив мою родину іншими очима. Можливо, я просто хотів повернутися додому. Досі я намагався робити так багато всякої всячини тільки для того, аби не бути тим, ким я є насправді. А насправді я — Олівер Баррет. Четвертий (підкреслення наші — О.Д.) [Сігел 1998: 101].</p>
---	--



Логічного завершення досягає і безпідставна ворожнеча Олівера з його батьком. Із загальнонаціональним політичним затишшям, вщухає і локальний родинний конфлікт. Молодечий бунт, який кипить впродовж всієї “Love Story”, на сторінках “Oliver’s Story” змінюється почуттям гордості, за приналежність до роду Барретів: Yes, Barrett that I am, I get my rocks off on Responsibility [Segal 1977: 202] // Так, я Баррет, і я маю втіху від покладеного на себе тягара відповідальності [Сігел 1998: 102].

Таким чином, можемо припустити, що написанням «Oliver’s Story» Ерік Сігел намагався підвести певні підсумки до злободенних тем Америки кінця 60-х – початку 70-х років минулого сторіччя. Епічність взяла верх над ліризмом сентиментального romance, реалістична документальність – над реалістичною настроєністю. Правдивість та реалістичність змальованих у творі подій та людей коштувала йому меншої популярності не лише на батьківщині, але й за її межами. В країні колишнього Радянського Союзу, який вже починав здавати свої позиції, однак ще існував на час виходу роману «Oliver’s Story», цей плід масової белетристики в 1977 році потрапити взагалі не міг. Прийти до українського читача, йому вдалось аж в 1998 році завдяки українському перекладачеві Андрієві Євсі. Причини такої затяжної подорожі цього бестселера до нашого співвітчизника намагатимемось розкрити в наступних дослідженнях.

Література: Ашин 1982: Ашин Г. К. Народные массы и мировая политика / Г. К. Ашин, Р. Ф. Додельцев. – М. : Международные отношения, 1982. – 96с. (Внешнеполитическая программа XXVI съезда КПСС в действии); Ван Спанкерен 2000: Ван Спанкерен К. Література Сполучених Штатів: Нарис / Кетрін Ван Спанкерен. – б.м. : Опубліковано Інформаційним Агенством Сполучених Штатів Америки – 2000. – 112 с.; Денисова 2002: Денисова Т. Н. Історія американської літератури ХХ ст. : [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Тамара Наумівна Денисова. – К.: Довіра, 2002. – 318 с.: іл.; Денисова 1989: Денисова Т.Н. Новейшая готика (о жанровых модификациях современного американского романа) / Тамара Наумовна Денисова // Жанровое разнообразие современной прозы Запада / Д. В. Затонский, Т. Н. Денисова, Ю. П. Уваров, В. И. Оленева ; [отв. ред.

Д. В. Затонский]; АН УССР. Ин-т литературы им. Т. Г. Шевченко. – Киев: Наукова думка, 1989. – 304 с.; Зельке 2002: Зельке К. Покоління / Кшиштоф Зельке // Покоління і молодіжні субкультури: Незалежний культурологічний часопис «І». – Львів: ТЗОВ «Ю.М.І», 2002. – Вип. 24. – С. 7-12; Керуак 2004: Керуак Дж. Истоки «разбитого поколения» / Джек Керуак // Антология поэзии битников; [пер. с англ., сост. Галина Андреева]. – М.: Ультра. Культура, 2004. – 784 с.; Покальчук 2000: Покальчук Ю. Література, що дорослішає / Юрій Покальчук // Американська література після середини ХХ століття : Матеріали міжнародної конференції, Київ, 25-27 травня 1999р. / [уклад. Т. Н. Денисової]. – К.: Довіра, 2000. – С. 78 -79. – Укр., англ.; Рахимова 2007: Рахимова М.В. Американская модель популярной культуры / Майя Вильевна Рахимова // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – №4. – С. 216-220; Сігел 1998: Сігел Е. Оліверова історія: [Роман] / Ерік Сігел; [пер. з англ. А. Євса] // Всесвіт. – 1998. – №5-6. – С. 3-102; Туганова 1991: Туганова О.Э. Американское многообразие / О.Э. Туганова // Американский характер. Очерки культуры США / [отв. ред. О.Э. Туганова] - М.: Наука, 1991. – С. 5 – 28; Тульчинский 2006: Тульчинский Г. Л. Массовая культура как реализация проекта Просвещения: американские и российские последствия [Электронный ресурс] / Григорий Львович Тульчинский // Философский век: Альманах. – Вып. 31. – Бенджамин Франклин и Россия: к 300-летию со дня рождения. Часть 1 / [отв. ред. Т. В. Артемьева, М. И. Микешин] – С-Пб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2006. – С. 179 - 206 / Режим доступа: // [http:// ideashistory.org.ru/pdfs/21tulchinsky.pdf](http://ideashistory.org.ru/pdfs/21tulchinsky.pdf); Чаковский 1991: Чаковский С.А. Типология бестселлера / С. А. Чаковский / Лики массовой литературы США. – М.: Наука, 1991. – С. 143 - 205; Łebkowska 2007: Łebkowska A. Między antropologią literatury i antropologią literacką / Anna Łebkowska // Teksty Drugie. – 2007. – №6. – S. 9-23; Segal 1977: Segal E. Oliver's Story. / Erich Segal. – London Toronto Sydney New York : Granada Publishing, 1977 – 202 p.

*В статье изучаются первопричины появления и специфика функционирования массовой литературы американского образца; детально изучается культурный контекст, в котором идейно сформировался и появился в 1977 (1978) году роман Эрика Сигела*

*“Oliver’s Story”*. Делается вывод, что создавая “Oliver’s Story” Эрик Сигел пытался подытожить наиболее темы американских будней конца 60-х – начала 70-х годов прошлого столетия.

*Ключевые слова: массовая культура, массовая литература, социокультурный контекст, литературный процесс, контркультура, сентиментальный романсе.*

Рецензенти: Лановик М.Б., д-р філол. Наук, проф.  
(Тернопіль)

Бігун О.А., к.філол.наук, доц. (Івано-  
Франківськ)

**Микола Зимомря, професор, (Дрогобич)**

**Іван Зимомря, професор, (Дрогобич)**

### **Засвоєння доробку Тараса Шевченка у силовому полі німецькомовного культурного простору**

*У статті розглядається питання рецепції творчості Тараса Шевченка у німецькомовному культурному просторі. Матеріалом для дослідження стали інтерпретаційні оцінки цілої низки реципієнтів.*

*Ключові слова: рецепція, німецькомовний культурний простір, взаємодія культур, творчість Тараса Шевченка, інтерпретація.*

*Mykola Zymomyra, Ivan Zymomyra. The acquisition of Taras Shevchenko’s heritage in the force field of the German-speaking cultural area*

*The question of the perception of Taras Shevchenko’s heritage in the German-speaking cultural area is outlined in this article. The interpretative evaluation of a number of recipients became a material for research study.*

*Key words: perception, German-speaking cultural area, interaction of cultures, work of Taras Shevchenko, interpretation.*

Процес засвоєння художньої спадщини Тараса Шевченка у різних країнах світу має потужній міжкультурний універсум. Особливу роль у налагодженні та розбудові системи взаємодії культур та їхньої рецепції у ХІХ ст. відіграли Михайло Драгоманов (1841 – 1895) та Іван Франко (1856 – 1916). Хоч заслуги І. Франка в утвердженні української суспільної думки добре відомі, а все ж – у непоодиноких випадках – пальму першості доцільно віддати його визначному попереднику. Бо утвердити за рідним народом право